

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2023.32.138>

УДК 94(430=161.2-054-65)“1917”:[061.2:32]:070

Андрій Кудряченко

д-р. іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України
директор ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»
01030, Україна, Київ вул. Леонтовича, 5
E-mail: kudani@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3833-989X>

Ігор Срібняк

д-р. іст. наук, проф.
завідувач кафедри всесвітньої історії
факультету суспільно-гуманітарних наук
Київський університет імені Бориса Грінченка
04070, Україна, Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2
E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АКТИВІЗМ ПОЛОНЕНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ У ТАБОРІ ВЕЦЛЯР, НІМЕЧЧИНА, 1917 р.: ЗМІСТ І ФОРМИ (за матеріалами часопису «Громадська думка»)

Метою статті є проведення аналізу різних проявів громадсько-політичного та національного активізму полонених вояків-українців у таборі Вецляр протягом 1917 р., коли українська таборова громада справляла визначальний вплив на всі сторони життя таборян та найефективніше виконувала свою головну місію — формування в полонених українців виробленого національного світогляду. Методологія дослідження передбачала використання проблемно-хронологічного, конкретно-історичного та порівняльно-ретроспективного методів, поєднання яких і дозволило розкрити зазначену проблему. Наукова новизна полягає у висвітленні різних аспектів активізму полонених українців на основі використання матеріалів таборової преси.

Полонені табору Вецляр у 1917 р. мали можливість виявляти свій активізм у багатьох сферах таборового життя, зокрема — беручи участь у вічах і виборах до представницьких органів української громади в таборі Вецляр, вступаючи до лав політично заангажованих товариств («Воля», «Самостійна Україна», «Січ» або допомагаючи розбудові українського шкільництва на волинських землях шляхом своїх пожертв. Це

своєю чергою впливало на зміну світоглядних орієнтирів полонених, яких переставали влаштовувати культурницько-автономістські гасла для України, натомість вони заявляли про свою відданість самостійницьким ідеалам. Особливо яскраво це проявило себе в ініціативі вручення О. Скоропису-Йолтуховському додаткового «мандату» із жаданням доручити вирішення долі України не російським, а національним (українським) установчим зборам.

Регулярне прочитання матеріалів таборового часопису «Громадська думка» теж було одним із способів формування активної проукраїнської громадянської позиції — завдяки зосередженості видання на подіях громадсько-політичного життя в Україні та Росії. Водночас газета намагалася висвітлювати всі значущі новини з обшину життєдіяльності української громади у Вецлярі, що створювало в таборян відчуття приналежності до таборового простору. Завдяки тому, що газета регулярно публікувала повідомлення про заплановані в таборі національні, політичні, благодійні акції, а також інформувала про зміст наслідки роботи виборних органів таборової громади, полонені українці відчували себе невід'ємною частиною українського соціуму, здатного розбудувати власне національне життя навіть у непростих умовах полону.

Ключові слова: полонені українці, активізм, часопис «Громадська Думка», Союз визволення України, табір Вецляр, Німеччина.

Andriy Kudryachenko

Doctor of History, Professor, Corresponding Member
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Director of the State Institution “Institute of World History
of the National Academy of Sciences of Ukraine”
5, Leontovich Street, Kyiv, 01030, Ukraine
E-mail: kudani@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3833-989X>

Ihor Sribnyak

Doctor of History, Professor
Head of the Department of World History
Faculty of Social and Humanitarian Sciences
Borys Grinchenko Kyiv University
18/2, Bulvarno-Kudryavska Street, Kyiv, 04070, Ukraine
E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

SOCIAL, POLITICAL AND NATIONAL ACTIVISM OF CAPTURED UKRAINIAN SOLDIERS IN THE WETZLAR CAMP, GERMANY, 1917: CONTENT AND FORMS (Based on the Materials of the “Public Opinion” Magazine)

The purpose of the article is to analyze various manifestations of social, political and national activism of captured Ukrainian soldiers in the Wetzlar camp during 1917, when the Ukrainian camp community exerted a decisive influence on all aspects of the lives of camp residents and most effectively fulfilled its main mission — the formation of a developed national worldview among Ukrainian prisoners. The research methodology involved the use of problem-chronological, concrete-historical, and comparative-retrospective research methods, the combination of which made it possible to reveal the investigated problem. The scientific novelty consists in highlighting various aspects of the activism of captured Ukrainians based on the use of materials from the camp press.

The prisoners of the Wetzlar camp in 1917 had the opportunity to show their activism in many spheres of camp life, in particular, by participating in meetings and elections to the representative bodies of the Ukrainian community in the Wetzlar camp, joining the ranks of politically engaged societies (“Volya”, “Independent Ukraine”, “Sich”), or helping the development of Ukrainian schooling in the Volyn lands through their donations. This, in turn, influenced the change in the worldview of the prisoners, who stopped using cultural and autonomist slogans for Ukraine, instead they declared their devotion to ideals of independence. This was especially evident in the initiative to hand O. Skoropis-Yoltukhovsky an additional “mandate” with the desire to entrust the decision of the fate of Ukraine not to the Russian, but to the national (Ukrainian) constituent assembly.

Regular reading of the materials of the camp magazine “Public Opinion” (“Hromadska dumka”) was also one of the ways of forming an active pro-Ukrainian civic position — thanks to the publication’s focus on the events of social and political life in Ukraine and Russia. At the same time, the newspaper tried to cover all significant news from the scope of life activities of the Ukrainian community in Wetzlar, which created a sense of belonging to the camp space among the campers. Due to the fact that the newspaper regularly published messages about national, political, and charitable actions planned in the camp, as well as informed about the content and consequences of the work of the elected bodies of the camp community, the captive Ukrainians felt that they were an integral part of Ukrainian society, capable of building their own national life even in difficult conditions of captivity.

Keywords: *captured Ukrainians, activism, "Public Opinion" magazine, Union for the Liberation of Ukraine, Wetzlar camp, Germany.*

Українізація табору полонених царської армії у Вецлярі (осінь 1915 р.) та подальша інтенсифікація в ньому культурно-освітньої роботи стали важливим досягненням Берлінської централі Союзу визволення України. Завдяки заснуванню протягом 1916 р. у таборі цілої низки українських гуртків, газети, шкіл та курсів, народного театру, оркестру, хору стало можливим виплекати у значної кількості таборян виразно національний світогляд. На цьому етапі вся робота в таборі спрямовувалася Просвітнім відділом СВУ, члени якого — спільно з українськими активістами — виступали ініціаторами створення цих гуртків, а також працювали як лектори та викладачі в таборових школах. Ще більші зрушення у свідомості полонених відбулися протягом 1917 р., після того як провід української організації (громади) цього табору перебрав на себе (у порозумінні з комендатурою табору) управління усіма процесами у внутрішньотаборовому житті.

* * *

Наукова розробка проблеми перебування полонених українців у таборі Вецляр триває з другої половини 1990-х рр., коли зусиллями як німецьких¹, так і українських² дослідників були закладені перші її «наріжні камені». Ця проблематика привертала увагу дослідників і в подальшому, коли світ побачила низка німецькомовних статей³. Так само не згасав інтерес до вивчення специфіки функціонування згадуваного табору й в українських істориків, при чому особливої інтенсифікації він набув упродовж останніх років⁴.

Проте поява всіх цих публікацій все одно не вичерпує всіх сюжетів щодо особливостей розвитку української громади табору Вецляр, водночас важливим завданням історіографії залишається запровадження до наукового обігу нових джерел із метою цілісної реконструкції обставин перебування полонених українців у згадуваному таборі. У цьому контексті слід наголосити на високій джерельній вартості матеріалів таборової преси, і зокрема часопису «Громадська Думка» (раніше — «Просвітний Листок»), який видався в таборі протягом усього його існування.

* * *

Полонені вояки-українці залучалися до участі в роботі української таборової громади у Вецлярі в різний спосіб, насамперед шляхом відвідування таборових віч, які регулярно відбувалися завдяки зусиллям членів Просвітнього відділу СВУ та українських активістів у приміщенні

Народного дому (окремого бараку, призначеного для проведення різних культурно-мистецьких та політичних акцій). Інформація про роботу віч та обговорювані на них питання регулярно уміщувалася на шпальтах таборового часопису «Громадська Думка», що привертало до них додаткову увагу таборян.

Одне з таких віч було проведене 17 січня 1917 р., при чому увазі полонених був запропонований реферат «Якої нам треба школи?». Присутні на вічі полонені взяли активну участь у дискусії та дійшли спільної думки про те, що російська школа калічила та сіяла розбрат, а також апіорі не могла дати учням ґрунтовних знань⁵. Ще за кілька днів — 22 січня ц.р. — заходами членів товариства «Воля» з нагоди 12 роковин розстрілу робітників у Петербурзі у 1905 р. було скликано політичне віче, під час якого промовці вказали на «багато темних, огидних сторін царя [Ніколая II. — *Авт.*] і його правительства», перебування яких при владі витворило «гірке й невідрадне положення російських народів». До участі в цьому вічі були запрошені таборові оркестр і хор, виступи яких об'єктивно посилювали емоційний вплив спікерів на присутніх таборян⁶.

Надзвичайно дієвим засобом заохочення полонених до участі у громадському житті табору були вибори до представницького (Генеральна або Народна Рада) та виконавчого (Генеральна Старшина) органів української таборової громади. «Громадська Думка» в низці своїх публікацій докладно висвітлювала як самі принципи балотування та обрання до складу згадуваних інституцій, так і функціонал їхніх членів. Така активність таборової газети була зумовлена тим, що в лютому 1917 р. завершувався термін урядування першого складу Генеральної Старшини (обиралася на три місяці), і відповідно мали відбутися вибори нового таборового «уряду». Одночасно була проведена реформа його структури — замість представників від усіх таборових установ, які делегувалися членами цих організацій, до складу Генеральної Старшини мали увійти референти, які були обрані вже всіма мешканцями табору з числа «послів» (членів) Народної Ради. Їх вибори проводилися прямим і таємним голосуванням усіх, хто перебував у таборі не менше двох тижнів та досяг 20 років. Послом до Народної Ради міг бути обраний кожний таборянин віком від 21 року. Відповідно до виборчого закону, в чотирьох таборових виборчих дільницях (округах) мало бути обрано 40 «послів»⁷.

15 лютого були проведені збори Генеральної Ради, на яких були присутніми 43 особи (голови українських гуртків та організацій у таборі). Голова Генеральної Старшини полонений офіцер Денис Андріюк звітував про свою діяльність, згадавши при цьому про допомогу з боку 13 українських активістів із табору Фрайштадт, які довший час перебували в

таборі як «інструктори» для налагодження культурно-просвітньої та національно-організаційної роботи. Він згадав про труднощі в роботі, що були зумовлені браком досвіду в тій ситуації, коли Генеральна Старшина перебрала на себе всю відповідальність за працю в таборі (після ліквідації Просвітнього відділу СВУ). Протягом трьох місяців каденції Генеральної Старшини до робітничих команд було відправлено 20 «мужів довір'я», зусиллями яких встановлено тісний зв'язок із полоненими, які перебували поза табором. Д. Андріюк відзначив, що «швидко поширилась і набрала практичного значіння» таборова «Січ», яка перебрала на себе «догляд за огневою сторожею» [чергування для запобігання пожежам. — *Авт.*]. Він звернув увагу й на здобутки інших таборових організацій — Видавничого товариства й гуртка «Українське Мистецтво». Загалом — за оцінкою Д. Андріюка — таборяни «все більше і більше» прихилилися до української справи та брали в ній «живу участь». Збори також заслухали звіти писаря, скарбника й референта із зв'язків з комендатурою табору⁸.

На зборах було обговорено важливість реорганізації принципів формування Генеральної Ради і Старшини, констатована доцільність обрання всіх їхніх членів (та відповідно — відмови від принципу їх делегування таборовими організаціями). Також було ухвалено рішення про наділення обраного Генеральною Радою голови (президента) таборової організації вищою виконавчою владою терміном на три місяці, а також визначено склад Генеральної Старшини (таборового «уряду»), до якого мали увійти крім президента ще писар, скарбник та 10 референтів для товариств (для «Просвітньої Громади», церковного братства й Комітету з будови пам'ятника; Видавничого товариства; «Самостійної України»; Музично-драматичного товариства ім. М.Лисенка; «Українського Мистецтва»; товариства ім. Івана Мазепи і «Запомогового комітету»; «Сільського Господаря»; «Українського Клубу»; товариства «Воля» і для зносин з комендатурою). Президент Української громади за своєю посадою був референтом товариства «Січ» та мав право брати участь у засіданнях усіх організацій з правом вирішального голосу⁹.

Багато хто з полонених виявився неготовим сприйняти ці інновації, між членами української громади розпочалося обговорення окремих їх положень. Таборова газета висвітлювала на своїх шпальтах перебіг дискусії про шляхи реформування Генеральної Ради [як вищого законодавчого органу української організації табору. — *Авт.*]. Найголовнішим аргументом прибічників реформ був той, що до старого складу Ради входили «заряди» (члени управ) таборових організацій, «але в такому вигляді Генеральна Рада як найвища законодавча інституція не відповідала принципам строгої виборності та не мала того авторитету», який їй мав би належати. До того ж, такий формат комплектування Гене-

ральної Ради унеможлиблював здійснення контрольних функцій за діяльністю Генеральної Старшини.

На думку «реформаторів», реорганізація Генеральної Ради мала би для полонених і «велике виховуюче значіння», бо давала зразок того, як мала «виглядати організація громадського життя навіть у нормальному житті». Довший час така реформа «була здержувана з практичних мотивів», і зокрема з огляду на низьку національну свідомість (або й її повну відсутність) більшості таборян, але завдяки збільшенню кількості організованих полонених «показалося можливим перевести справжні вибори [...] до Генеральної Ради», яку було запропоновано назвати Народною радою¹⁰.

Дискусія точилася й навколо того, чи слід надавати право обирати та бути обраним (до складу Генеральної Ради) всім полоненим, які перебували в таборі, чи тільки членам української організації. Зрештою було вирішено, що таке право надаватиметься лише організованим полоненим (членам організації, учням таборових шкіл, а також усім, хто зголосився би до участі у виборах та вписався би до складу таорової громади). 60 послів Ради мали бути обрані шляхом загального, рівного, таємного й безпосереднього голосування, а право голосу матимуть полонені віком від 20 років і вище, які на цей момент фігуруватимуть «на листі» (будуть внесені до списків членів таорової української організації). Право бути обраними надавалося полоненим, які досягли 21 року та були грамотними. Кандидати на послів висувалися табовими гуртками, водночас була передбачена можливість самовисунення. До виборів не допускалися ті полонені, які раніше були покарані за кримінальний злочин (вироки в політичних справах не бралися до уваги). Вибори мали відбутися протягом 6 тижнів від ухвалення цього рішення, їх проведення доручалося спеціально створеному виборчому комітету. Загальний догляд за правильністю їх проведення здійснювала Генеральна Старшина табору¹¹.

Зрештою переважна більшість полонених українців переконалася в доцільності проведення виборчої реформи, і з 20 березня в таборі розпочалася передвиборча агітація за кандидатів на послів до Народної Ради (полонені дійшли висновку, що така назва найвищого таорового представництва буде доцільнішою). Боротьба точилася між 120 кандидатами до Ради, яких висунули виборчі округи й табові організації¹².

24 березня 1917 р. були проведені вибори послів до Народної Ради (належало обрати 40, обрали тільки 23 — через відсутність більшості полонених у таборі). Як відзначалося в дописі невідомого кореспондента «Громадської Думки»: «вибори пройшли під гаслом застоювання [захисту. — Авт.] інтересів «робочого люду», хоч і не знати, в чім властиво полягає та оборона робочої кляси при наших умовах життя в таборі.

Певно що причини такого розуміння громадського інтересу й громадської роботи треба шукати ще й у психології ширших мас нашого народу, бо громадське життя в російських негромадських умовах виховало у наших людей нахил до негачії та руйнування всього старого»¹³.

Заперечення старої політичної культури полоненими найпослідовніше проявило себе у їх ставленні до Лютневої революції у Росії, яка мала великий вплив на життя української громади у Вецлярі. 7 квітня 1917 р. таборове віче своєю резолюцією від імені всіх українських таборових організацій заявило, що «розвал царського режиму і творення основ нового життя, ставить з тим більшою силою на денний порядок наше основне домагання повної державної самостійности українського народу». Тоді ж було ухвалено рішення, що представником полонених табору Вецляр на майбутніх переговорах із Тимчасовим російським урядом буде член президії СВУ О.Скоропис-Йолтуховський. У резолюції містилося звернення до полонених із проханням поставити свої підписи під його уповноваженням представляти їх інтереси в Петрограді¹⁴.

Водночас у таборовому часописі було вміщено відозву «До товаришів на робітничих командах і в таборах», в якому полонених закликали підписати мандат О.Скорописові-Йолтуховському для його участі в роботі Всеросійських Установчих зборів. До тексту відозви додано спеціальний аркуш для вписування імен та підписів тих полонених, які на це погоджувалися¹⁵. Після цього «активні діячі нашої Громади помандрували по робітничих командах збирати підписи, й життя в таборі трохи притихло, але не завмерло». Збір підписів у таборі забезпечувався заходами членів Товариства старших ім. І.Мазепи, які влаштовували з цією метою агітаційні промови в бараках. Решта товариств на своїх зборах обговорювали справу збирання підписів. У таборі свої підписи до підписних листів вносили не лише українці, але й поляки, євреї та росіяни¹⁶.

Для організації збирання підписів Генеральною Старшиною на робітничі команди було відправлено 48 «мужів довір'я», крім того, 7 квітня скликано загальнотаборове віче, на якому виступив О. Скоропис-Йолтуховський. Наступного дня скликано надзвичайне таборове віче, на якому розглянуто ставлення полонених до Всеросійських Установчих зборів. Віче підтримало ініціативу О. Скорописа-Йолтуховського зібрати підписи полонених для представництва їх інтересів у Росії. З метою збору підписів для його уповноваження була створена спеціальна комісія, яка розпочала свою діяльність 8 квітня (на командах підписи почали збирати з 11 квітня). Менше ніж за два тижні «мужі довір'я» відвідали 860 робочих команд (з наявних 1500). 374 команди, в яких працювало близько 4800 таборян, не були поінформовані про революційні події у Росії та оголошення кампанії зі збору підписів, бо не передплачували таборовий

часопис. Найактивніше збір підписів тривав у таборі, де з 1500 присутніх свій підпис поставили 1300 таборян. 22 квітня комісія завершила активну фазу своєї роботи, після чого підписи продовжували надходити, але за ініціативою самих полонених із робітничих команд. Загалом зібрано 4166 підписів (13 не були визнані автентичними), і вже 1 травня 1917 р. підписні листи були відправлені в Берлін¹⁷.

Прикметно, що вже після початку збору підписів провід української громади у Вецлярі ухвалив надати О. Скоропису-Йолтуховському додатковий мандат, у якому йшлося: «На підставі пунктів домагань, підписаних членами «Української Громади», остання поручає Президентові СВУ О. Скоропису-Йолтуховському заступати перед Московським правительством, Всеросійським Установчим Зібранням і де то буде вимагати українські справа, наші національні і політичні інтереси згідно з політичною зрілістю нашої громади, котра домагається, аби доля України ні в яким разі не була рішена загальним Установчим Зібранням, а лишень Українське питання, національне і політичне життя, а також відношення до російської і других держав мусить бути вирішено Українськими Установчими Зборами, скликаними на підставі загального, рівного, тайного й безпосереднього голосування. Вибори мають бути переведені на території, заселених українським народом. Українські Установчі збори мають відбутися в нашій столиці Києві»¹⁸.

Підсумки кампанії зі збору підписів були підведені 7–8 травня в таборі Зальцведель на першій конференції представників українських таборів у Німеччині (були присутні 15 таборян) за участю О. Скорописа-Йолтуховського. Останній поінформував присутніх про наслідки його об'їзду таборів у справі збирання підписів полонених для його уповноваження представляти таборян перед Російським тимчасовим урядом. Конференція ухвалила, що «революція в Росії не змінє зовсім нашого ідеалу повної державної самостійності українського народу та що основою нашої діяльності як і дотепер, є як найширша організація свідомих мас українського народу»¹⁹.

Після завершення кампанії зі збору підписів увага полонених знову зосередилася на подіях внутрішньотаборового життя, і зокрема — відкритті 25 травня першої сесії Народної Ради. За повідомленням таборового часопису, цього дня табір був прикрашений жовто-синіми хоругвами, січовики вдягнули свої однострої. Сесія працювала у святково прикрашеному січовому бараку. Перед початком роботи сесії виступив Д. Андріюк, який наголосив на важливості організації проведення виборів послів до таборового парламенту, що стало для таборян школою громадської роботи, а набутий ними досвід буде неодмінно використаний після повернення додому — під час розбудови незалежної України²⁰.

На сесії Ради також були заслухані звіти всіх таборових організацій (Видавничого товариства, Просвітньої громади імені М. Драгоманова, Музично-Драматичного товариства ім. М. Лисенка, Соціального товариства «Воля», кооперативної «Чайні», церковного братства ім. св. Кирила і Мефодія, товариств «Сільський Господар», «Січ», «Український Клюб», «Українське Мистецтво») та їхніх референтів. На адресу деяких із них присутніми на сесії були висловлені критичні судження, зокрема відзначено, що товариство «Українське Мистецтво» опинилося у кризовому стані, що сталося «з причин браку як інтелігентних сил, що провадили би сим товариством, так і фахівців-робітників різних відділів, що мусіли за для життєвих умов у таборі виїхати на команди». Одним із наслідків цього стало те, що таборова газета почала відчувати труднощі з отриманням матеріалів до друку. Були висловлені критичні зауваження й до діяльності Музично-Драматичного товариства, яке за оцінкою декого з полонених «вносило дезорганізацію у таборове життя, бо домагалось для себе якогось упривілейованого становища побіч інших таборових організацій». Ще одна група таборян дорікала товариству в тому, що воно «далеко не стоїть на висоті своїх завдань, коли ціллю останніх, побіч плекання рідної штуки [мистецтва. — *Авт.*], товариство має також і виховання свідомих громадян»²¹.

Засідання Народної Ради, що відбулися 5–7 червня 1917 р., опинилися в центрі уваги таборян з огляду на обговорення на них параграфів її нового статуту («конституції»). Членами Ради було вирішено, що термін її урядування (так само як і Генеральної старшини) буде збільшений удвічі і становитиме шість місяців. Набув регламентації і кількісний склад Ради, який мав становити 40–60 послів (делегатів). Була затверджена й номенклатура посад для членів Генеральної Старшини: голова (президент), секретар (він же й заступник голови) та 7 референтів (для зносин із комендатурою, у фінансових справах, з питань просвіти, преси, торгівлі, мистецтва й внутрішніх справ). Головою Генеральної Старшини знову був обраний Д. Андріюк²².

Новини київського життя завжди справляли на полонених мобілізаційний вплив, тому згадка в редакційній статті часопису про заснування в Києві з ініціативи УЦР «Українського національного фонду», а також заклик до таборян всіляко підтримати його, породив у їхньому середовищі живий відгук. Газета наполягала на тому, що жоден українець не мав би залишитися осторонь цієї справи, а його святим громадянським обов'язком мусила стати підтримка згадуваного фонду пожертвами. В такий спосіб полонені продемонстрували би цілому світові, що вони є «дітьми того великого народу, який підняв свою горду хоругву над московським престолом», і що вони зі свого «тяжко заробленого гроша

зложать поважну пайку» для Українського національного фонду, бо це слугуватиме справі національного визволення та державного самоствердження України²³.

Цілком очікувано полонені українці у Вецлярі гаряче підтримали ініціативу УЦР про створення «Українського національного фонду», в якому акумулювалися би всі пожертви та добровільні внески, зроблені українцями для підтримки національного державотворення. Ця пропозиція УЦР стала предметом обговорення на таборовому вічі (13 червня 1917 р.), і вже під час його роботи дехто з полонених почав робити грошові внески до цього фонду. Наступного дня відбулися загальні збори товариства «Січ», які ухвалили рішення про передання до фонду 100 марок німецьких (м.н.) з каси організації, крім того всі січовики підтримали пропозицію про здійснення кожним членом «Січі» одноразового внеску (в розмірі 25 пфенігів), а надалі — підтримку згадуваного фонду своїми щомісячними внесками (10 пфенігів)²⁴.

Ця ініціатива була підтримана й іншими українськими організаціями, і зокрема членами товариства «Український Клуб», які на своїх загальних зборах 15 червня 1917 р. ухвалили рішення про розподіл прибутку, отриманого протягом квітня (143,01 м.н.) і травня (255,66 м.н.). Із цих сум 100 м.н. було передано до «Українського національного фонду», 50 м.н. — для українських шкіл на Волині, 35 м.н. — для підтримки сухотників у таборі, 30 м.н. — на пам'ятник померлим у таборі полоненим, 25 м.н. — для українських біженців на окупованих землях та ін. Товариство «Самостійна Україна» звернулася через таборову газету із закликом до всіх полонених приєднатися «нашими жертвами до участі в закладах нового вільного життя на батьківщині», поклавши в такий спосіб «власними руками цеглинку в будівлю української самостійності й щастя»²⁵.

Хворі на сухоти полонені з таборового лазарету (перебували в окремому бараку № 1а) теж підтримали своїми внесками «Український національний фонд», причому зробили це всі без виключення із своїх мізерних заощаджень. Очевидець цього окремо відзначив і те, що серед жертводавців були й ті, хто вже не міг вставати за станом свого здоров'я, та смертельно хворі таборяни, які віддавали свої останні кілька пфенігів для України²⁶.

Активізм полонених українців проявлявся і в підтримці процесу заснування українських шкіл на Волині, чим займалися колишні таборяни, які зголосилася вступити до складу німецької армії та проходили службу у військових комендатурах на окупованих Німеччиною волинських землях. Військовий начальник цієї групи вояків-українців поручник М. Шаповал час від часу звертався до українських громад таборів у справі надання їм матеріальної допомоги для розбудови тамтешніх українських

шкіл. Відповіддю Генеральної Старшини табору Вецяляр стало передання на цю мету 100 м.н., а також відправка на Волинь максимально можливої кількості українських підручників (які не використовувалися таборовою просвітньою громадою у своїй поточній роботі) та 500 примірників газети «Громадська Думка» (її охоче читали місцеві українські селяни)²⁷.

Наприкінці червня стали відомими підсумки кампанії зі збору підписів для уповноваження О. Скорописа-Йолтуховського представляти інтереси полонених перед Тимчасовим урядом Росії. На цей час СВУ вже отримало всі підписні листи від українських громад таборів Раштат, Вецяляр і Зальцведель, про що були повідомлені українські таборові громади. Так, зокрема, Раштатська організація надіслала 4 зшитки підписних листів із 8829 підписами таборян, Вецялярська — один зшиток із 4166 підписами, Зальцведельська — один зшиток із 3119 підписами. Також надійшли підписні листи від полонених українців із багатонаціональних таборів — 2882 підписи, ще вісім підписів були отримані після 9 червня 1917 р. Отже, загальна кількість голосів склала 19004 (у т. ч. 39 підписів полонених офіцерів). Ці підписні листи були привезені О. Скорописом-Йолтуховським до Стокгольма, звідки він планував виїхати до Петрограда²⁸.

У липні 1917 р. головна виборча комісія у складі Д. Андріюка (голова) та Ф. Пасюри, М. Пожиганова, Г. Сімонова, Ф. Биховенка ознайомила таборовий загаль із результатами виборів до Народної Ради, що відбулися 28 липня 1917 р. Отже, послами (делегатами) до неї були обрані Сергій Малюта, Гаврило Дончак (1-ша округа), Олександр Губський, Филімон Пасюра і Іван Косенко (2-га округа), Опанас Ященко (3-тя), Борис Шаго, Максим Ющенко і Іван Савченко. 3 серпня мало бути проведене «тісніше голосування» (другий тур голосування) — для тих кандидатів до складу Ради, які отримали менше ніж 50% голосів у першому. Визначений порядок виборів на виборчих ділянках контролювали призначені Генеральною Старшиною комісари (спостерігачі)²⁹.

Ще за два місяці (15 вересня 1917 р.) були проведені вибори нового складу Генеральної Старшини, яку (як і раніше) очолив Д. Андріюк. Було заслухано звіт про її трьохмісячну діяльність, який був ухвалений Народною Радою. Констатована потреба в якнайшвидшій розробці та затвердженні основних положень таборової «конституції», «які встановили б певні норми у відносинах і не дали б місця для ріжних непорозумінь і зводження дрібних особистих рахунків». Обрання Генеральної Старшини (фактично — переобрання, бо в її складі залишилося кілька членів зі старої каденції) було проведено досить швидко завдяки роботі «Клубу послів», заснованого 15 серпня. Редакція газети висловила сподівання, що «нова Генеральна Старшина стане на висоті своїх завдань».

і при допомозі всіх організованих громадян нашого табору зуміє заповнити прогалини», що мали місце в роботі, приєднавши при цьому до української справи всіх тих таборян, хто ще стояв «на роздоріжжі»³⁰.

Дієвим інструментом зміцнення національно-державницьких настроїв полонених вояків-українців у Вецляр було усвідомлення того, що їх громада не є одинокою в Німеччині, та розуміння спільності їхніх зусиль з аналогічними українськими організаціями у Раштаті та Зальцведелі. Задля вироблення спільної стратегії дій три українські громади час від часу проводили спільні конференції своїх представників (перша відбулася 7–8 травня 1917 р. у Зальцведелі, друга 17–21 вересня ц.р. у Раштаті). Зрозуміло, що інформація про обговорювані на них питання розміщувалася на шпальтах таборової преси з констатацією того, що їх проведення стало можливим завдяки заходам СВУ та сприянню з боку німецької влади.

Як повідомляла «Громадська Думка», під час роботи другої конференції присутні на ній посланці полонених (п'ять осіб від кожного табору) мали достатньо часу для роздумів над спільними справами з обширу просвітно-організаційної і національно-політичної діяльності таборових громад. «На нарадах конференції обмірковані найголовніші питання щодо політичного становища і щодо справ дальшого провадження організаційного життя». Також було задекларовано, що здобуття «політичної самостійності українського народу» є головною метою роботи таборових громад, які засвідчують УЦР свою повну довіру. Звернено увагу на доцільність «стягнення інтелігентних сил, переважно учительських[...] для української просвітно-організаційної праці», залучення до цієї справи всіх «свідоміших людей з певною освітою», хто відчувається готовим «послужити для просвіти й щастя рідного народу». Всі вони мають заявити «про своє бажання приєднатись до спільної праці у великому часі відродження [...] українського народу»³¹.

Після свого повернення до табору представники вецлярської громади склали звіт про участь у роботі міжтаборової конференції представників українських громад у Німеччині. Найголовнішими рішеннями представників усіх таборів стало ухвалення резолюції про нагальну потребу «прямувати до повної політичної (а значить і державної) самостійності українського народу, а одиноким засобом до досягнення цієї мети признано освідмлювання й організацію широких мас українського народу на всіх полях його політичної діяльності». Серед інших рішень конференції — створення учительських курсів у Вецлярі, покликаних готувати вчителів для українських початкових шкіл для всієї України. Також було ухвалено зібрати всі артистичні сили у Вецлярському таборі з метою підготовки репертуару для майбутніх гастрольних подорожей об'єднаного

таборового театру всією Україною. У справі таборових видавництв було вирішено скликати окремий з'їзд представників видавничих товариств трьох таборів³².

Ще одною формою активізації зусиль полонених було вшанування пам'яті Т.Шевченка і І.Франка (з нагоди річниць народження і смерті), також організація національних таборових свят. Зокрема, 7 листопада 1917 р. у таборі відбулося святкування річниці введення в дію «конституції» української громади. На ньому з рефератом про історію української громади виступив Б. Лепкий, який «переглянув життя Української Громади від самого початку заснування Вецлярського табору», і зокрема згадав подію річної давнини, коли цього дня була обрана Установча рада, яка й ухвалила «конституцію», що дозволило демократизувати самоуправління в таборі та уможливило скликати таборовий парламент — Народню Раду, обравши її делегатів шляхом загального, рівного і безпосереднього голосування. У цьому зв'язку референт «підкреслив велику здатність українського народу до будівництва власного державного устрою». В рамках програми святкування також були виголошені й інші промови, хор виконав кілька пісень, оркестр відіграв кілька музичних композицій та маршів³³.

Отже, полонені табору Вецляр у 1917 р. мали можливість виявляти свій активізм у різних сферах таборового життя — як беручи участь у вічах та виборах до представницьких органів української громади у таборі Вецляр, так і вступаючи до лав політично заангажованих товариств («Воля», «Самостійна Україна», «Січ») або допомагаючи розбудові українського шкільництва на волинських землях шляхом своїх пожертв. Крім цього існували й інші способи ангажування до діяльності української громади табору — зокрема шляхом участі у кампанії зі збору підписів з уповноваження О. Скорописа-Йолтуховського представляти інтереси полонених українців під час роботи російських установчих зборів.

Залучення полонених до активної участі в громадсько-політичному та національному житті таборової громади здебільшого мало «кумулятивний» ефект, коли під впливом цього світоглядні орієнтири полонених починали стрімко змінюватися: їх переставали влаштовувати культурницько-автономістські гасла для України, натомість вони заявляли про свою відданість самостійницьким ідеалам. Особливо яскраво це проявило себе в ініціативі вручення О. Скоропису-Йолтуховському додаткового «мандату» із жаданням доручити вирішення долі України не російським, а національним (українським) установчим зборам.

Регулярне прочитання матеріалів таборового часопису «Громадська думка» теж було одним зі способів формування активної проукраїнської громадянської позиції — завдяки зосередженості видання на подіях

громадсько-політичного життя в Україні та Росії. Водночас газета намагалася висвітлювати всі значущі новини з обширу життєдіяльності української громади у Вецлярі, що створювало у таборян відчуття приналежності до таборового простору. Завдяки тому, що газета регулярно публікувала повідомлення про заплановані в таборі національні, політичні, благодійні акції, а також інформувала про зміст і наслідки роботи виборних органів таборової громади, полонені українці відчували себе невід'ємною частиною українського соціуму, здатного розбудувати власне національне життя навіть у непростих умовах полону.

¹ Rehmer C. Das Ukrainerlager Wetzlar-Büblingshausen (1915–1918). Ein besonderes Lager? *Mitteilungen des Wetzlarer Geschichtsvereins*. 1994. Heft 37. S. 77–116; Runzheimer J. «...Damit alle an uns erinnert werden»! Das ukrainische Gefangenenlager in Wetzlar *Heimat an Lahn und Dill*. 1994. Bd. 284. S. 2–3; Rehmer C. «Revolutionierungspolitik» und Ukrainer-Lager *Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen. Ende des 19. Jahrhunderts bis 1917/18*. Frankfurt a. M. u. a. 1997. S. 245–280.

² Срібняк І. З історії культурно-просвітницької діяльності полонених українців у таборі Вецляр (Німеччина) в 1915 р. *Етніонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі XXI століття: Тези п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції* (Київ–Чернівці, 22–25 травня 1997 р.). Київ–Чернівці, 1997. Ч. 2. С. 441–443; Срібняк І. Табір полонених українців у Вецлярі (Німеччина) у 1915–1917 рр. *Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія»*. К., 1998. Вип. 2. С. 38–57; Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.). К., 1999. С. 93–110; Сидоренко Н.М. Національно-духовне самоствердження: У 3-х ч.: Ч. I. Українська таборова періодика часів Першої світової війни. К., 2000. С. 56–63.

³ Runzheimer J. Film als historische Quelle. Das ukrainische Kriegsgefangenenlager in Wetzlar *Frühe Filme aus Wetzlar und Umgebung* (Claudia Weidemann und Rudolf Worschech: Kamera. Oskar Barnack). Frankfurt am Main, 2002. S. 25–28; Jung I. Wiedl Wolfgang. Ein «besonderes» Lager für Ukrainer *Zwischen Propaganda und Alltagsnot. Wetzlar und der Erste Weltkrieg 1914–1918*. Neustadt an der Aisch. 2016. S. 262–282; Golczewski Frank. *Deutsche und Ukrainer: 1914–1939*. Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag. 2010. S. 108–127.

⁴ Кривошеєва Л.М. Національно-просвітня діяльність Союзу визволення України в таборах військовополонених українців (1914–1918 рр.): дис. ... канд. іст. наук. Запоріжжя, 2009. 242 арк.; Срібняк І., Палієнко М. Народна школа грамоти в таборі полонених українців Вецляр, Німеччина (вересень 1915 — березень 1917 рр.): короткий нарис історії створення та діяльності *Сучасні дослідження з німецької історії: збірник наук. праць*. Гол. ред. Н.В. Венгер. Дніпро, 2020. С. 81–87; Срібняк І. Особливості проведення національно-просвітницької роботи у таборі полонених українців Вецляр, Німеччина (червень 1916 — лютий 1917 рр.) *Освітологічний дискурс*. Київ, 2021. Т. 33. № 2. С. 16–28; Срібняк І., Палієнко М. Товариство «Сільський Господар» у таборі полонених українців Вецляр (Німеччина), 1916–1917 рр.: до історії створення та діяльності. *Гуманітарні студії: історія і педагогіка*. Тернопіль, 2021. № 2. С. 43–55; Срібняк І.,

Палієнко М. З історії кооперативного руху в таборі полонених українців Вещляр, Німеччина: створення та діяльність спілки «Чайня» (грудень 1915 — 1916 рр.) *Київські історичні студії*. К., 2022. № 1 (14). С. 30–38; Срібняк І. Громада полонених вояків-українців царської армії у таборі Вещляр, Німеччина (вересень 1915 — грудень 1916 рр.): за матеріалами ЦДАВО України. *Емінак*. Київ-Миколаїв, 2020. № 3 (31). С. 217–233; Срібняк І., Сидоренко Н. Видавниче товариство імені Бориса Грінченка в таборі Вещляр, Німеччина (кінець 1915 — початок 1917 рр.): до історії створення та діяльності. *Український інформаційний простір*. К., 2023. № 11. С. 221–237.

⁵ Ченко Гр. Просвітна Громада ім. М. Драгоманова. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 25 січня. Ч. 5 (52). С. 4.

⁶ Віче. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 25 січня. Ч. 5 (52). С. 6.

⁷ Найновіша реформа в Українській Громаді вещлярського табору. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 20 лютого. Ч. 10 (57). С. 1–2.

⁸ Генеральна Рада. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 20 лютого. Ч. 10 (57). С. 3.

⁹ Генеральна Рада. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 20 лютого. Ч. 10 (57). С. 4.

¹⁰ С. К-ий. Генеральна Рада. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 25 лютого. Ч. 11 (58). С. 3–4.

¹¹ С. К-ий. Генеральна Рада. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 25 лютого. Ч. 11 (58). С. 4–5.

¹² Передвиборча агітація в таборі. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 25 березня. Ч. 17 (64). С. 5–6.

¹³ Виборию. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 1 квітня. Ч. 18 (65). С. 6.

¹⁴ *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 15 квітня. Ч. 21–22 (68–69). С. 5.

¹⁵ До товаришів на робітничих командах і в таборах. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 15 квітня. Ч. 21–22 (68–69). С. 5.

¹⁶ Загальний огляд і справа підписів. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 22 квітня. Ч. 24 (71). С. 4.

¹⁷ Підписи. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 6 травня. Ч. 28 (75). С. 4.

¹⁸ *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 3 травня. Ч. 27 (74). С. 3.

¹⁹ Конференція українських таборів. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 13 травня. Ч. 30 (77). С. 3.

²⁰ Народна Рада. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 27 травня. Ч. 34 (81). С. 4.

²¹ Народна Рада. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 3 червня. Ч. 36 (83). С. 4.

²² Народна Рада. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 10 червня. Ч. 38 (85). С. 4.

²³ Український Національний Фонд. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 14 червня. Ч. 39 (86). С. 1.

²⁴ Віче. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 17 червня. Ч. 40 (87). С. 4.

²⁵ Т[овариств]о «Український Клюб». *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 17 червня. Ч. 40 (87). С. 4.

²⁶ В Редакцію «Громадської Думки». *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 17 червня. Ч. 40 (87). С. 4.

²⁷ Генеральна Старшина. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 21 червня. Ч. 41(88). С. 4.

²⁸ З листів від Централі Союзу Визволення України до Генеральної Старшини. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 1 липня. Ч. 44 (91). С. 4.

²⁹ Оголошення. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 2 серпня. Ч. 53 (100). С. 4.

³⁰ *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 23 вересня. Ч. 65(112). С. 1.

³¹ Друга Міжтаборова конференція. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 30 вересня. Ч. 66 (113). С. 1.

³² Народня Рада. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 4 жовтня. Ч. 67 (114). С. 3.

³³ Таборове свято. *Громадська Думка*. Вещляр, 1917. 11 листопада. Ч. 78 (125). С. 4.

REFERENCES

1. Golczewski, F. (2010). *Deutsche und Ukrainer: 1914–1939*. Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag [in German].
2. Jung, I. (2016). Wiedl Wolfgang. Ein besonderes Lager für Ukrainer *Zwischen Propaganda und Alltagsnot. Wetzlar und der Erste Weltkrieg 1914–1918*. Neustadt an der Aisch [in German].
3. Kryvosheyeva, L.M. (2009). *Natsionalno-prosvitnya diyalnist Soyuzu vyzvolennya Ukrayiny v taborakh viyskovopolonenykh ukrayintsiv (1914–1918 rr.)*. PhD thesis. Zaporizhzhya [in Ukrainian].
4. Rehmer, C. (1994). Das Ukrainerlager Wetzlar-Büblingshausen (1915–1918). Ein besonderes Lager? *Mitteilungen des Wetzlarer Geschichtsvereins*, 37, 77–116 [in German].
5. Rehmer, C. (1997). Revolutionierungspolitik und Ukrainer-Lager. *Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen. Ende des 19. Jahrhunderts bis 1917/18*. Frankfurt a. M. [in German].
6. Runzheimer, J. (1994). ...Damit alle an uns erinnert werden! Das ukrainische Gefangenenlager in Wetzlar. *Heimat an Lahn und Dill*, 284, 2–3 [in German].
7. Runzheimer, J. (2002). Film als historische Quelle. Das ukrainische Kriegsgefangenenlager in Wetzlar. *Frühe Filme aus Wetzlar und Umgebung* (Claudia Weidemann und Rudolf Worschech: Kamera. Oskar Barnack). Frankfurt am Main [in German].
8. Sribnyak, I. (1997). Z istoriyi kulturno-prosvitnytskoyi diyalnosti polonenykh ukrayintsiv u tabori Vetslyar (Nimechchyna) v 1915 r. *Etnonatsionalnyy rozvytok v Ukrayini ta stan ukrayinskoyi etnichnosti v diaspori: sutnist, realiyi konfliktynosti, problemy ta prohnozy na porozi XXI stolittya*. Kyiv-Chernivtsi, 2, 441–443 [in Ukrainian].
9. Sribnyak, I. (1998). Tabir polonenykh ukrayintsiv u Vetslyari (Nimechchyna) u 1915–1917 rr. *Visnyk Kyivskoho derzhavnoho linhvystychnoho universytetu. Seriya Istoriya, ekonomika, filozofiya*, 2, 38–57 [in Ukrainian].
10. Sribnyak, I. (1999). *Poloneni ukrayintsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914–1920 rr.)*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Sribnyak, I. (2021). Osoblyvosti provedennya natsionalno-prosvitnytskoyi roboty u tabori polonenykh ukrayintsiv Vetslyar, Nimechchyna (cherven 1916 — lyuty 1917 rr.). *Osvitohichnyy dyskurs*, 33, 2, 16–28 [in Ukrainian].
12. Sribnyak, I. (2020). Hromada polonenykh voyakiv-ukrayintsiv tsarskoyi armiyi u tabori Vetslyar, Nimechchyna (veresen 1915 — hruden 1916 rr.): za materialamy CDAVO Ukrayiny. *Eminak*, 3 (31), 217–233 [in Ukrainian].
13. Sribnyak, I. & Paliyenko, M. (2020). Narodna shkola hramoty v tabori polonenykh ukrayintsiv Vetslyar, Nimechchyna (veresen 1915 — berezen 1917 rr.): korotkyy narys istoriyi stvorennia ta diyalnosti. *Suchasni doslidzhennia z nimetskoyi istoriyi: zbirnyk nauk. prats. Dnipro* [in Ukrainian].
14. Sribnyak, I. & Paliyenko, M. (2021). Tovarystvo Silskyy Hospodar u tabori polonenykh ukrayintsiv Vetslyar (Nimechchyna), 1916–1917 rr.: do istoriyi stvorennia ta diyalnosti *Humanitarni studiyi: istoriya i pedahohika*, 2, 43–55 [in Ukrainian].
15. Sribnyak, I. & Paliyenko, M. (2022). Z istoriyi kooperatyvnoho rukhu v tabori polonenykh ukrayintsiv Vetslyar, Nimechchyna: stvorennia ta diyalnist spilky Chaynya (hruden 1915–1916 rr.). *Kyivski istorychni studiyi*, 1 (14), 30–38 [in Ukrainian].
16. Sribnyak, I. & Sydorenko, N. (2023). Vydavnyche tovarystvo imeni Borysa Hrinchenka v tabori Vetslyar, Nimechchyna (kinets 1915 — pochatok 1917 rr.): do istoriyi stvorennia ta diyalnosti. *Ukrayinskyi informatsiynyy prostir*, 11, 221–237 [in Ukrainian].
17. Sydorenko, N.M. (2000). *Natsionalno-dukhovne samostverdzhennia*. (Vol. 1). Kyiv [in Ukrainian].

Received: 31.05.2023. Approved: 28.09.2023. Published: 20.11.2023.